

"ÜÇ HİLAL"İN JEOPOLİTİĞİ

Giriş: Dış Politika ve Türk Dünyası

Devletlerin dış politikadaki davranışları üzerinde, tehdit ve çıkar “algılamalarının” temel belirleyiciler oldukları hususunda geniş bir mutabakat bulunmaktadır. Ancak, alınan kararlarda veri olarak kabul edilen “algılamalar”ın nasıl oluştuğu, resmen karar yetkisine sahip kişi ve organların gerçekte kararların oluşumu üzerindeki paylarının ne olduğu soruları tartışılmaya devam edilmektedir. “Algılamalar”, hemen hiçbir zaman muhtemel seçenekleri tüm yönleriyle ele alarak karar vermeyi gerektiren ideal bir akılcılığa imkân verecek zeminlerde şekillenmemektedir. Organize çıkar ve baskı guruplarının etkinlik dereceleri, kitle iletişim araçlarının hem sermaye hem de zihniyet planındaki tekelleşme düzeyleri, dış politika tercihlerinden etkilenecek ülke ya da oluşumların iç siyasî aktörler üzerindeki gayri resmî etkinlikleri gibi unsurları etkin bir dış politika vizyonunun oluşmasının önündeki en önemli engeller arasında saymak mümkündür.

Türkiye’nin AB üyeliğinin geçmişteki, hâlen yaşadığımız ve gelecekte karşılaşacağımız bütün meselelerimizi çözecek yegâne “kurtuluş yolu” olarak tasvirinin yarattığı toplumsal illüzyon, sebeplerinin bir kısmına yukarıda işaret ettiğimiz “algı çarpıklığı”nın sonuçları açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. AB misyonerliğini omuzlayan “paralı” sivil toplum kuruluşlarından birinin yaptığı eğitim faaliyetlerinde Avrupa Birliği’ni “büyükçe bir sağmal inek!”¹ şeklinde takdim etmesi, toplumsal illüzyonun kaynakları açısından oldukça açıklayıcıdır.

“Sağmal inek” arayışının kılavuzluğunu yaptığı dış politika mantığı, AB lobiciliği adına Türkiye’nin önündeki aralarında Türk dünyasının da bulunduğu farklı dış politika alanlarını itibarsızlaştırarak ülkemizi siyah-beyaz bir dünya algılamasına mahkûm etmeye çalışmaktadır.

“Teslimiyetçiliğin” alternatifinin mutlak yalnızlık ve felâket olduğunu zihinlere işlemeye çalışan çevreler, Türkiye’nin uzun vadeli hedefleri ve buna uygun stratejileri olan bir “lider ülke” vizyonu ile hareket etmesini tahammülsüzlükle karşılamaktadırlar. Bunda şüphesiz, Brüksel kaynaklı senaryolarda üye olması kabul edilebilir bir Türkiye’nin dizleri üzerine çökmüş itaatkâr bir “uç beyi” olarak resmedilmesinin payı büyüktür. Bu çerçevede AB projesinin elli yıla yaklaşan sorunlu kurumsal tarihini görmezden gelerek, Türkiye’nin Türk dünyasına yönelik açılımlarının kısa geçmişini de, Türk dünyasında bütünleşmenin gerçekleşemeyeceğinin delili olarak göstermektedirler. Böyle bir proje için Türkiye’nin gerekli imkânlarla sahip olmadığı tezi aracılığıyla, AB dışındaki her yöneliş imkânsızın peşinden koşmak olarak yaftalanmaktadır.

Muhakkak ki başarılı bir dış politika, “imkânlar” ve “hedefler” arasında kurulan dengenin ürünüdür. Ancak imkânların yetersizliğini gerekçe göstererek hedefleri yitirmek, konjonktürel dalgalanmalarla sürekli yalpalayan, atılan adımların daha önceki adımlarla alınan mesafeyi ortadan kaldırdığı bir karmaşaya kapı açacaktır. Doğru ve

gerçekçi olan yaklaşım, kısa vadeli konjonktür ve imkânların çizdiği çerçevenin üzerine çıkarak irâde sahibi bir özne vasfıyla "makûl" hedefleri belirlemek, uluslararası dengeleri, sahip olunan imkânları ve konjonktürü "yol haritalarına" temel teşkil edecek stratejiler belirlenirken hesaba dahil etmektir. Hedefler, dış politika stratejilerinin kendi aralarında, bu stratejileri hayata geçirmek için uygulanan taktiklerin de stratejilerle uyum içinde olmasını sağlayan birer pusula görevini ifâ etmektedir.

Türkiye’de ise dış politikaya hâkim olan yaklaşım yukarıda çizilen şemanın tam tersi istikamettir. Bu durum kendimizi ve coğrafyamızı sürekli olarak büyük güçlerin projeksiyonları doğrultusunda değerlendirmemize, dış politika önceliklerimizi de bu projeksiyonların kıymet hükümlerine göre belirlememize yol açmaktadır. Yapılması gereken ise, millî hedefler doğrultusunda jeopolitiğimizi anlamlandırmak, söz konusu projeksiyonları daha sonra bu değerlendirmeye dahil ederek gerçekçi bir strateji ortaya koymaktır.

Irak Savaşı sırasında Türkiye’nin çizdiği profil, iki yaklaşım arasındaki farkın pratik tezahürleri açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Irak Savaşı’nın başlamasından çok kısa bir süre önce dış ticaretten sorumlu Bakan eşliğinde Bağdat’a kalabalık bir heyet göndererek anlaşmalar imzalayan Türkiye, aynı zaman diliminde ABD’ye operasyon sırasında kullanılmak üzere üslerin bakım ve onarımına izin veren bir tezkereyi Meclis’ten geçirmiştir. Kuzey Irak’la ilgili kırmızı çizgiler çizilmiş, ABD’de yapılan müzakereler ise "at pazarlığı"nın ötesine geçememiştir. Kuzey Irak’a Türk askeri gönderilmesiyle Amerikan askerlerinin ülkemizde konuşlanmasına izin verilmesini anlamsız bir şekilde aynı tezkerenin içine sokan hükümet, tezkereyi Meclis’ten geçirememiş, savaşın sona ermesiyle birlikte de kırmızı çizgilerinin birer birer ihlâl edilmesini seyretmekle yetinmiştir.

Türkiye, müttefikinden kırmızı çizgilerine saygı gösterilmesini talep edecekken, hükümet yetkilileri tezkerenin geçmeyişinin "gerçek" sorumlularını ABD’ye şikâyet etmekle meşgul olmuşlardır. ABD’nin Türkiye’yi cezalandıracağı tezlerinin işlendiği medya anaforu birkaç hafta içinde yerini ABD’nin bölgeye ilişkin plânlarında hiçbir talepte bulunmaksızın sadık bir rol oynayarak durumu telâfi etmemiz gerektiğine dair görüşlere bırakmıştır. Neticede Türkiye, hem millî menfaatleri açısından ağır bir kayba uğramış, hem de gelecekteki gelişmeler karşısındaki pazarlık gücünden "gönüllü" olarak feragat etmiştir.

Aynı dönemde millî ve gerçekçi bakış açısından olayları değerlendiren MHP ise, Amerikan askerlerinin Türkiye’ye konuşlandırılmasının kabul edilemeyeceğini, ilk tezkereyle hükümetin böyle bir taahhüdünü karşı tarafa verdiğini belirtmiş, Kuzey Irak’a Türk askerinin girmesi için tezkereye ihtiyaç olmadığını ifâde etmiştir. Irak Savaşı başladığında Kuzey Irak’ta Türk bayrağının yakıldığı ve Türkiye aleyhine gösterilerin yaygınlık kazandığı dönemde hazır bir müdâhale gerekçesine sahip olan Türkiye’nin Kuzey Irak’a girmesi, savaş sonrasında hem kırmızı çizgilerinin korunmasını sağlayacak, hem de Kuzey Irak’tan çıkması talebi karşısında Kıbrıs ve Karabağ meseleleri gibi bölgesel sorunların çözümünü de gündeme getirebileceği bir pazarlık zemini hazırlayabilecekti.

AB bezirganlığından başka dış politika vizyonu olmayan "tüccar siyaset" ile, Türk dünyasında bütünleşmeyi bir dış politika hedefi olarak benimseyen millî ve gerçekçi dış politika anlayışı arasındaki fark, hemen ortaya çıkmaktadır. MHP’nin kamuoyuyla paylaştığı politikalar hayata geçirilseydi Irak Türkmenleri’nin hakları korunacak, Karabağ meselesiyle ilgili olarak Azerbaycan lehine ortaya çıkabilecek kazanımlar da Türkiye’ye sağladığı prestijle "Lider Türkiye" ve "Türk dünyasında birlik" hedeflerine hizmet etmiş olacaktı.

Teslimiyetçi AKP hükümeti bütün ilgisini ve enerjisini AB’den tarih almaya teksif ettiği için diğer coğrafyalara ve dış politika gerçeklerine şaşı bakmakta ya da bakıp görememektedir. Bu çerçevede Türk dünyasının unutulduğu ya da bilinçli olarak ihmal edildiği ortaya çıkmaktadır. Oysa dünyanın merkezî öneme sahip coğrafyasının ve medeniyet beşiğinin Avrasya olduğu, Avrasya’nın kalbinin de Türk dünyası olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu yazıda, yukarıda kaba hatlarıyla çerçevesi çizilmeye çalışılan bakış açısı doğrultusunda bütünleşme olgusuna değinilecek ve "Türk dünyası jeopolitiği"nin anlamlandırılmasına katkı sağlayacağı düşünülen değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Ekonomi Merkezli Bütünleşme Yaklaşımlarına Bir Bakış

Küreselleşme süreciyle at başı ilerleyen bölgeselleşme eğilimleri, bütünleşme olgusunu uluslararası ilişkilerin önemli bir gündem maddesi hâline getirmiştir. Güvenlik, ekonomi ya da siyasî sebeplerle hayata geçirilen bütünleşme projeleri, devletler arasında kurulan klâsik ittifak ilişkilerinden farklılık arz etmektedir. Genellikle

ittifakların ömrü, ittifakı oluşturan sebeplerin sürekliliğiyle sınırlıdır. Bütünleşmelerde ise taraflar belirli aşamalardan geçerek daimî bir birlikteliği, bazı bütünleşme projelerinde de tek bir siyasî yapıya ulaşmayı hedeflemektedirler. Bütünleşme ilerledikçe karşılıklı bağımlılık artmakta, oluşturulan ortak mekanizmalara devredilen yetkilerin ördüğü kurumsal ağlar zinciri, ilişkilerdeki dönemlik dalgalanmaların bütünleşme süreci üzerindeki etkisini en aza indirmektedir.²

Başarılı bütünleşmeler, yeni projeler için ilham kaynağı olsa da, ancak hayata geçtikleri özgün şartlar dikkate alınmak suretiyle bir model olarak yol gösterici olabilirler. Her bütünleşme, belirli niteliklere sahip bir uluslararası sistemde, sistem içindeki dengeler açısından farklı anlamları olan bölgelerde, farklı tarihî ve kültürel özellikleri bulunan toplumlar arasında ve değişik ihtiyaçların harekete geçirmesiyle meydana gelmektedir.

Nitekim, günümüzde özellikle Avrupa Birliği örneği dolayısıyla oldukça popüler olan "bütünleşme" olgusu, değişik görünümüler altında dünya tarihinin muhtelif dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte farklı metodlar kullanılarak, değişik ortak paydalar, ihtiyaçlar ve hedefler doğrultusunda meydana getirilen bütünleşmeler, çağdaş projeler için hazır "anlam haritaları" da sunmaktadır. Örneğin, bir yandan Roma İmparatorluğu'nun diğer yandan da Hristiyan dünyası (Christendom) tasavvurunun Avrupa Birliği projesinin şekillenmesine katkıda bulunan birçok fikir ve devlet adamının ilham kaynakları arasında yer aldığına şüphe bulunmamaktadır.

Uluslararası sistemin özellikleri de, bütünleşmeye duyulan ihtiyacın yönünün, bütünleşmenin niteliğinin ve uygulanacak metodun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Örneğin, Türk birliği düşüncesinin 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan Avrupa sömürgeciliğinin zirveye ulaştığı dönemde, hem Avrupalı devletler karşısında sürekli toprak kaybeden Osmanlı aydınları, hem de Rus yayılmacılığının bütün vahşetiyle yüzleşen Türkistanlı aydınlar arasında neşvünema bulmasının ardında muhakkak ki "güvenlik" kaygıları öncelikli bir yere sahiptir. İki dünya savaşında bütün gücünü tüketerek varlığını ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında sürdürebilen Avrupa için de AB projesinin ifâde ettikleri arasında yeniden dünya siyasetinin merkezinde yer alma arayışının yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'nın savunmasını güçlendirmek isteyen, bunun yolunun da Almanya'yı kıta Avrupası'nda yeni bir çatışma ihtimalini tamamen ortadan kaldıracak şekilde yapılandırmaktan geçtiğini gören ABD'nin Avrupa bütünleşmesine verdiği destekle bugünkü "bir bölen" tavrı arasındaki tezat, sistemdeki değişikliklerin bütünleşme projelerine tesirinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

Günümüzde "ekonomi"nin ana belirleyici rolünü üstlendiği bütünleşme projelerinin rağbet görmesiyle, uluslararası sistemin dinamikleri arasında da ilişki bulunmaktadır. 19. yüzyıl kapitalizminin önemli karakteristiklerinden birini oluşturan dışarıya kapalı geniş sömürge imparatorluklarının çöküşünden en kârlı çıkan dünya gücü ABD olmuştur. Amerikan hegemonik sistemi içerisinde "müttefik" pâyesini kazanan Almanya ve Japonya gibi ülkelere askerî alanda uygulanan sınırlamalar, maruz kaldıkları millet inşâ etme projeleri ve iki dünya savaşının üzerlerinde yarattığı psikolojik etkiler, bu ülkelerin önünde ekonomik zenginliği, siyasî güç arayışının sistem içerisindeki tek meşru yolu olarak bırakmıştır. Yeniden yapılanan Almanya ve Japonya çevresinde oluşacak ekonomik kuşaklar, II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya üretiminin % 45'ini tek başına gerçekleştiren ABD ekonomisinin istikrarı açısından da gerekli görülmekteydi. Avrupa ekonomilerinin ayağa kaldırılmasını sağlayan Marshall Planı ve OECD'nin kuruluşunda da Avrupa'yı bütüncül bir ekonomik alan olarak gören bir perspektif belirleyici olmuştur.

Güçlü ekonomisi sebebiyle serbest ticaretten çıkar sağlayan bir hegemonun hâkim olduğu uluslararası sistemlerde açık, istikrarlı ve derinlikli pazarların varlığı desteklenirken, diğer aktörler de büyük oyuncular karşısında varolabilmek için ekonomik bütünleşme çabalarına yönelmektedirler. Günümüzde hem motor gücünü Alman ekonomisinin oluşturduğu Avrupa Birliği, hem de Japonya merkezde olmak üzere Pasifik bölgesindeki yapılanmalar böyle bir karakter arz etmektedir. Bölgeselleşme yoluyla güçlenen aktörler, bu güçlerini hegemonla kendi çıkarlarını daha fazla gözetken bir ilişki modeli oluşturmak için kullandıklarında ya da hegemonik güç, ekonomik rekabet gücünü kaybetmeye başladığında söz konusu ekonomik bütünleşme alanları korumacı politikaların tabîi sınırları hâline dönüşme potansiyelini bünyelerinde barındırmaktadırlar. Bir başka söyleyişle, Lâtin Amerika'yı da içine alacak şekilde genişletilmeye çalışılan NAFTA ile Doğu Avrupa ve Balkanlar'a doğru yayılan Avrupa Birliği'ni, 19. yüzyılın sömürgeciliğe dayalı ekonomik imparatorluklarının kansız, gönüllülük ve sözleşmeye dayalı yollardan ihya edilmesi olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Ekonomi merkezli bütünleşme teorileri de, yukarıda kaba çizgileriyle ifâde edilmeye çalışılan tarihsel, sosyal ve siyasî şartlar içerisinde şekillenmişlerdir. Avrupa Birliği projesinin temellerini oluşturma ve gelişim çizgilerini

belirleme gayretlerinin sonucunda ortaya çıkan işlevselcilik (fonksiyonalizm) ve onun takipçisi olan yeni işlevselcilik (neofonksiyonalizm), ekonomiyi bütünleşmenin hem başladığı alan, hem de motoru olarak görmektedir. İlk temsilcisi David Mitrany olan işlevselci görüş, Avrupa'yı bir harabe hâline çeviren II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşlı kıtada savaşların önüne geçilmesinin yolunun "ihtiyaç" ve "işlev" üzerine kurulmuş teknik konulardaki uluslararası işbirliği ağının yaygınlaştırılmasından geçtiği düşüncesinden hareket etmektedir. Bu ağ ne kadar sıkı olursa devletler arasındaki işbirliği ve karşılıklı bağımlılık da o kadar artacaktır. Karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu bir uluslararası ortamda da uluslararası sisteme doğal olarak barış hâkim olacaktır.³

İhtiyaçların ortaya çıkaracağı örgütlenmelerin üç tane temel özelliği bulunmaktadır. Öncelikle şekil, işlevi takip etmektedir. Bu, ulaşılabilecek hedefin niteliğinin kurulacak mekanizmanın şekil ve alanını belirlediği anlamına gelmektedir.⁴ Ayrıca esneklik sağlamak ve ihtiyaçlara cevap verebilmek için fonksiyonel kurumlara, pragmatik ve sorun çözmeye odaklı bir yaklaşım hâkim olmalıdır.⁵ Kuracakları her ilişki için devletler, söz konusu ilişkinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlara uygun bir model benimseyebilmelidirler.

İkinci olarak, devletler çok fazla sıkıntı yaratmayacak ekonomik ya da teknik sorunlarla ilgili alanlarda işbirliğini bir kez başlattıklarında, "spill-over" ya da domino etkisi ortaya çıkarak işbirliğinin diğer alanlara yayılmasını sağlayacaktır. Spill-over, "belirli bir hedefe ilişkin yapılan bir faaliyetin, orijinal hedefin garanti altına alınabilmesini, ancak daha ileri bir durum yaratacak ve daha fazla eyleme ihtiyaç doğuracak yeni eylemlerde bulunmak suretiyle mümkün kılan bir durum ortaya çıkarması" olarak tarif edilmektedir.⁶ Bütünleşmenin meydana geldiği sektörlerde yaşanan gelişmeler ekonominin geri kalanını da etkileyecek, muhtemel bazı sorunlar ortaya çıkacak, bu sorunların çözülebilmesi için de entegrasyonun diğer sektörlerle yayılarak derinleştirilmesi bir ihtiyaç hâline gelecektir. Dolayısıyla bir alanda gerçekleştirilen bütünleşme, diğer alanların da bütünleştirilmesi yönünde bir baskı yaratacaktır.⁷ Yeni işlevselciliğin kurucusu olarak kabul edilen Haas, Gümrük Birliği içerisinde ticaretin serbestleşmesinin genel ekonomik politikaların âhenkli hâle gelmesine sebep olacağını ve nihayetinde spill-over etkisiyle siyasî alana yayılarak bir "siyasî toplum"un oluşmasına yola açacağını ifade etmektedir.⁸

İşlevselci yaklaşımlar, bütünleşme alanları arasında ikili bir ayırım yapmaktadırlar. Güvenlik, savunma ve dış politika gibi alanlar "yüksek siyaset" alanı, ekonomi ve teknik konularla ilgili siyaset alanları da "alçak politika" alanları olarak nitelendirilmektedir. Hoffman, millî çıkarlar açısından hayati öneme sahip alanlarda milletlerin kontrol edebilecekleri belirsizlikleri entegrasyonun getireceği belirsizliklere tercih ettiklerini ifade ederek, bu alanı "yüksek politika alanı" olarak adlandırmakta, spill-over etkisinin ise "alçak politika" alanı için geçerli olduğunu söylemektedir.⁹

Üçüncü olarak, devlet benzeri yeni bir siyasî yapıya ulaşmaya çalışan ve farklı çıkar gruplarından oluşan bir toplum anlayışını benimseyen neofonksiyonalizm, söz konusu çıkar gruplarının millet ötesi düzeyde ortak çıkarları paylaştıkları gruplarla ilişki kurmak isteyeceğini, bu işbirliği arayışının da bütünleşmenin temel dinamiği olduğunu savunmaktadır.¹⁰ Bütünleşmenin ekonomik ve teknik alanlarda başlaması gerektiği fikrinin altında da çıkar grupları arasındaki bütünleşme çabalarının ancak alçak siyaset alanında başarılı olabileceği düşüncesi yatmaktadır.

Bir siyasî yapıya karşı duyulan aidiyetin o yapının sağladığı faydayla doğru orantılı olduğunu düşünen işlevselciler, ekonomik bütünleşmenin tamamlanıp başarıya ulaşmasının ardından "özel çıkar gruplarının" bağımlılıklarını gittikçe millî devletten millet aşırı organizasyonlara kaydıracaklarını ileri sürmektedirler.¹¹ Bu bakış açısına göre, insanlar kendilerine refah ve güvenlik sağlayan devletler değil de fonksiyonel örgütler olduğunu gördüklerinde sadakatlerini devlete değil de fonksiyonel örgüte yönlendirecekler, birarada çalışmaya alıştıkça da "biz ve onlar" şeklindeki ayrımlar yumuşayacaktır.¹² Bu çerçevede, bütünleşme sürecinin ilerlemesiyle birlikte devletlerin millî çıkarlarını bütünleşme bölgesi çerçevesinde yeniden tanımlayacakları, zamanla da millî çıkarların, bölgesel çıkarlarla yer değiştireceği öngörülmektedir. Çıkarlar alanında yaşanan bu değişim, değerler alanına da yansiyacak ve millî değerler daha geniş bölgesel değerlerle yer değiştirecektir.¹³

İşlevselciliğin ilk temsilcilerinin bu görüşleri, öncelikle kendi içinde tutarsızlık arz etmektedir. Örneğin Haas, Avrupa gibi belirli bir bölgede yaşayan grupların bütünleşmeyi hayata geçirebilmelerinin bütün dünyadan temsilcilerin katılacağı bir örgütlenmenin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinden çok daha kolay olduğunu söylemek suretiyle bölgesel değerler etrafında birleşmenin de ancak belirli kültürel sınırlar içinde mümkün olduğunu ifade etmektedir.¹⁴

Avrupa Birliği'nin gelişim sürecinin hemen ilk aşamalarında meydana gelen gelişmeler, işlevselciliğin temsilcilerini görüşlerini tashih etmek zorunda bırakmıştır. De Gaulle'ün çıkışlarıyla 15 1960'larda yaşanan krizler, ekonomik refaha ilişkin pragmatik politikaların etki sahasının ne kadar dar olduğunu göstermiştir. Bu yüzden Haas, çıkara dayalı pragmatik ekonomik kazanımlar elde etme gibi arzuların sağladığı motivasyonun "geçici" olduğunu, zira millî devlet düzeyinde mevcut olan ideolojik ve felsefi bir bağlılık hissi tarafından desteklenmediğini belirtmiştir. Pragmatik çıkarlara dayalı olarak inşa edilen ve onlardan doğan bir siyasî süreç, geri çevrilmesi mümkün narin bir süreçtir. Eğer pragmatik temelli beklentileri ortalama bir bütünleşmeyle tatmin etmenin mümkün olduğu görülürse, daha derin bir bütünleşme yolunda atılacak adımlar için destek sağlanamayabilmektedir.¹⁶

Bu çerçevede çağdaş bütünleşme yaklaşımları, ortak değerlerin de ortak menfaatler gibi ülkeleri entegrasyona yönelten temel faktörler arasında olduklarını kabul etmektedirler.¹⁷ Günümüzde bütünleşme imkânlarını belirleyen kriterler arasında genellikle şunlar sayılmaktadır:

- 1) Coğrafi yakınlık: Yakın ülkelerin bütünleşmeleri daha kolaydır.
- 2) Benzerlik: Ortak noktaları çok olan milletlerin birleşmesi farklılıkları çok olanlara göre daha kolaydır. Sosyal göstergelerdeki benzerlik bütünleşmeye katkıda bulunur.
- 3) Etkileşim: Bireyler ve toplumlar arası ilişkilerin yoğunluğu birleşmeyi kolaylaştırır.
- 4) Zihnî yakınlık: Bilgi ve anlayış benzerliği mühim bir rol oynamaktadır.
- 5) İşlevsel menfaatler: Üyelerce paylaşılan menfaat alanlarının bulunması birleşmeyi kolaylaştırır.
- 6) Yapısal çerçeve: Siyasî yapısı karar verme açısından katılımcı olan ülkelerin birlikteliği daha güçlü olur.
- 7) Eski birleşme tecrübeleri: Eski tecrübeler bütünleşmenin daha ileri safhalara ulaşmasına katkı sağlar.¹⁸

Bir Kavram Olarak Türk Dünyası: "Üç Hilâlin Jeopolitiği"

Coğrafyanın siyasî anlamları üzerine dikkatleri çekerek 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında kazandığı itibarı soğuk savaş yılları boyunca kaybetmiş gözüken "jeopolitik" kavramı, zenginleşen içeriğiyle özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren akademik çevrelerde yeniden rağbet görmeye başlamıştır. Daha çok askerî harekât imkânları üzerine kurulu jeopolitik temelli ilk dönem hâkimiyet teorilerine yöneltilen, teknolojik ilerlemelerle birlikte coğrafyanın bir değişken olarak öneminin azaldığı yönündeki eleştiriler, yeni gelişmelerin ışığında etkisini kaybetmiş gözükmektedir.

Kenar kuşağı, kara hâkimiyeti, deniz hâkimiyeti, hava hâkimiyeti gibi klâsik jeopolitik teoriler, coğrafyayla askerî teknolojiler arasındaki ilişkiyi merkezlerine almaktadırlar. Önemli su yolları, geçiş noktaları üzerine yapılan değerlendirmelerde de fizikî coğrafya temel hareket noktasıdır. Siyasî haritalar devreye sokularak ülkelerin jeopolitiği incelendiğinde ise fizikî coğrafyanın yanı sıra siyasî dinamikler, güç merkezleriyle olan ilişkiler, jeokültür gibi diğer değişkenler de tahlillere dahil edilmektedir. Bu yüzden, "Türk dünyası jeopolitiği" ele alınırken de "Türk dünyası" kavramının ifâde ettiği mânâya uygun bir bakış açısı geliştirilmelidir.

"Türk dünyası", "Anadolu", "Orta Asya" gibi doğrudan coğrafi bir kavrama tekâbül etmemekte, ancak coğrafi anlamlar da içermektedir. "Türk dünyası coğrafyası"ndan bahsedebilmemizi mümkün kılan şey, değişmez bir coğrafi kategori olarak varlığı değil, coğrafyayı üzerinde yaşayan nüfusu merkeze alarak tarif etmemize imkân veren "jeokültür"dür. Bu bakış açısına göre "Türk dünyası" tanımlamasına esas olan Türk milleti ve Türk kültürüdür, coğrafya bu beşerî varlığa nispetle anlam kazanmaktadır. İlk bakışta oldukça teknik bir noktaya işaret etmekteymiş gibi görünen bu tanımlama, bağımsız bir devlete sahip olmayan yahut hâlen bir Türk devletinin tâbiyetinde olmakla birlikte başka bir ülkede kalıcı olarak ikamet eden Türk varlığının da "Türk dünyası jeopolitiği"nin içerisine işlevsel bir şekilde dahil edilmesine imkân vermektedir.

Coğrafi olarak bakıldığında Türk topluluklarının benzersiz bir dağılım arz ettikleri hemen fark edilmektedir. Yeryüzünün diğer bölgelerindeki göçmen topluluklar da hatırdan tutulmak kaydıyla, Çin'den Avrupa içlerine kadar

uzanan coğrafyadaki bu dağılım, bir yandan birbirini takip eden "fâtih" devletler zincirinin beşerî mirasının, diğer yandan da hayatiyet işareti olan "hareket"li bir millî bünyenin sonucudur. Günümüzde Türk dünyası kavramı, bu geniş coğrafyada siyasî ve ekonomik bir birliği değil, bu yönde gelişmekte olan ilişkilerin zemin ve gerekçesini oluşturan kültür, tarih ve soy birliğini ifade etmektedir.

Bu coğrafî dağılımın ortaya koyduğu jeopolitik manzara anlamlı bir şekilde nasıl ele alınabilir? Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle "jeopolitik önem" kavramından hareketle tahlilimize hâkim olan perspektifi ortaya koymaya çalışacağız. Bir coğrafyanın jeopolitik açıdan değer ve anlamının belirlenmesinde iki ayrı ölçüt bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir coğrafyayı "önemli" kılan değişmez niteliklerdir. Örneğin kıtaları birbirine bağlayan önemli su yolları ve kavşak noktaları bu niteliği haizdirler. "Jeopolitik önem"nin ikinci yönü ise itibardır. Yani coğrafyayı "önemli" olarak göreceklein konumları, gelecek vizyonları, stratejik hedef ve beklentileriyle ilgilidir. "İtibarî önem"nin belirlenmesinde bölgenin değişmez fizikî nitelikleri, siyasî coğrafyası ve "jeokültürel" yapısıyla bir bütün hâlinde dikkate alınmaktadır. Soğuk savaş döneminde Türkiye'ye, Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olması sebebiyle ABD tarafından atfedilen önem bu durumun bir örneğini oluşturmaktadır. Jeokültür, jeopolitiğin kısa ve orta vadede kolay kolay değişmeyen bir parçasını oluşturmaktadır. "Jeopolitik önem" kavramının itibarî belirleyicilerinden diğeri olan siyasî denklemler ise, kısa ve orta vadede daha kolay değişebilmektedirler.

Uluslararası sistem içerisindeki güç hiyerarşisi, büyük aktörleri "jeopolitik önem" dağıtıcı bir pozisyona oturtmaktadır. Küresel hâkimiyet mücadelelerinin başrol oyuncularının öncelikleri, manevra ve hedefleri diğer ülkelere atfedilen jeopolitik önemin de kaynağı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yalnızca jeopolitik öneminden bahsedilen bir ülkenin uluslararası rekabette başlı başına bir aktör olarak çok fazla ağırlık ifade etmediğinden söz etmek mümkündür. Örneğin ABD ve Çin gibi aktörlerin uluslararası sistem içerisindeki ağırlıklarından kimsenin şüphesi bulunmamasına rağmen, bu devletlerin "jeopolitik önem"inden bahsedildiği görülmemektedir. Bu durum söz konusu devletlerin önemsizliğini değil, başka hiçbir aktörün davranışlarını yönlendirmelerine imkân vermeyecek ölçüde millî gücün "aktif" unsurlarını seferber etmiş, bizâtihî kendi yönelişleri, dostlukları, düşmanlıkları ve ihtiyaçlarıyla "jeopolitik değer dağıtır" ülkeler olduklarını göstermektedir.

Ancak uluslararası sistem içerisinde merkezî bir konumda bulunmayan devletlerin de bir yandan "jeopolitik önem"lerinden kaynaklanan pazarlık imkânlarını kullanırken, diğer yandan kendi "jeopolitik anlam haritalarını" ortaya koyarak orta ve uzun vadede oyun kurucu aktörler arasına katılma şansları vardır. Jeopolitik anlam haritasıyla kastedilen, tespit edilmiş millî hedefler merkeze alınarak bir jeopolitik önem ölçeği belirlenmek suretiyle aktif ve pasif millî güç unsurlarının yönlendirilmesidir. Yeryüzündeki bütün ülkelerin stratejistleri aynı dünya haritasına bakmakta, fakat bu haritayı her biri kendi dillerince okumaktadırlar. Türk dünyasında birlik arayışları çerçevesinde jeopolitiğin Türkçe okunması, Avrasya üzerinde üç tane hilâl şeklinde yayılmış, birbirleriyle ilişkilendirilmeyi bekleyen jeokültürel hatlar üzerinde düşünmeyi mecbur kılmaktadır. Yazının kalan kısmında "Akdeniz hilâli, kuzey hilâli ve doğu hilâli"nin oluşturduğu jeokültürel hatlar üzerinde şekillenen Türk dünyasının jeopolitiği üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

A. Akdeniz Hilâli: Asimetrik Etkinlik

Kuzey Amerika ve Avusturalya'daki göçmen Türk varlığının coğrafî olarak olmasa da kategorik olarak bir parçası olduğu "Akdeniz hilâli", Batı Avrupa'dan başlayarak Balkanlar'a uzanmaktadır. Bu hat üzerinde Türkiye'den Avrupa'ya işçi olarak gidenler, Balkan ülkelerinde yaşayan Osmanlı bakıyesi Türk toplulukları, İslâm'la Osmanlı Devleti'nin çatısı altında tanışmış Müslüman topluluklar ile kuzey hilâlinde yaşayan Anadolu Türklüğü'nün dışındaki topluluklardan ve doğu hilâlinden göç edenler yer almaktadır.

Avrupa'da yerleşik Türk toplulukları, Yunanistan, Bulgaristan, eski Yugoslavya cumhuriyetleri, Romanya gibi ülkelerde azınlıklar olarak yaşamaktadırlar. Soğuk savaş döneminde Doğu Bloku, Batı Bloku ve Bağlantısızlar Bloku'na mensup farklı rejimlerin idaresi altında kalmışlardır. Bugün bu ülkelerden Yunanistan Avrupa Birliği üyesidir. Diğer ülkeler de yakın bir gelecekte üye olacaklardır. Eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler de Avrupa Birliği'nin ilgi ve etki alanına girmektedirler. Bosna Hersek ve Arnavutluk da bu etki alanının sınırları içerisinde. Başta Almanya olmak üzere birçok Batı Avrupa ülkesinde 1960'lardan bu yana Türk işçileri ve aileleri yaşamaktadır. Bu ülkelerde özellikle Kıbrıs, Kırım, Kafkasya, Doğu ve Batı Türkistan'dan değişik dönemlerde göç etmiş soydaşlarımız da bulunmaktadır.

Zengin ancak demografik açıdan yaşlı Akdeniz hilâlindeki Türk varlığı, Türk dünyasına yönelik bütünleşme arayışları çerçevesinde ne ifade etmektedir? Bu sorunun cevabı verilirken söz konusu coğrafyanın kısa ve orta vadede sahne olacağı siyasî ve ekonomik gelişmelerin gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Bu çerçevede "postmodern" bir imparatorluğa dönüşme gayreti içindeki Avrupa alanının dört bir yanına serpilmiş Türkler'in önünde "asimetrik etkinlik" hedefi açısından geçmişe göre daha uygun bir zeminin oluştuğu görülmektedir.

"Asimetrik etkinlik", belirli bir grubun aynı coğrafya üzerinde yaşayan nüfusa oranla sayısal ağırlığının üzerinde bir ekonomik ve siyasî etkinliğe sahip olmasını ifade etmektedir. Asimetrik etkinliğin en mükemmel örneğini ABD'deki Yahudi diasporası oluşturmaktadır. Avrupa Birliği yapılanması içerisinde millî devletler arasındaki rekabet varlığını devam ettirirken, millî devletlerin sınırlarını aşan bir demografik dağılım arz eden grup ve toplulukların da etkinliklerini arttırabilecekleri bir ortam doğmaktadır. Balkanlar ve Avrupa'daki Türkler, içinde yaşadıkları devlet çatılarını aşan yatay örgütlenmeler kurabildikleri ölçüde AB'de bağımsız bir devletle temsil edilmemelerine rağmen etkinliklerini arttırabilecek, hatta mevcut konumlarını bir avantaja dönüştürebileceklerdir. Bunun gerçekleşebilmesi için kimlik değerleri üzerinde eritici bir rol oynayan politikalara direnebilmeleri, bir yandan sosyal hayat üzerinde etkili olmaya çalışırken, diğer yandan da farklılıklarını muhafaza edebilmeleri gerekmektedir.

Diaspora topluluklarının etkinliklerini arttırdıkları dönemler, içinde yaşadıkları siyasî yapıların azınlıkların önünü açan büyük değişim ve dönüşümler yaşadıkları dönemlerdir. Toplumsal yapının dönüşümü, azınlıklar üzerinde iki yönlü bir etki yaratmaktadır. Bir yandan genel kitle içerisinde yükselme arzusuyla gönüllü asimilasyon eğilimleri ortaya çıkarken, diğer yandan artan özgürlükler ortamı kimlik değerlerinin yeniden üretilmesine daha fazla imkân vererek eski aidiyetlerinin pekişmesine yol açmaktadır. Akdeniz hilâlindeki Türk toplulukları da bu ikilemi yaşamaktadırlar. Bu şartlar altında Avrupa topluluğunun merkez ülkeleri tarafından uygulamaya sokulan Avrupa İslâmı gibi politikalar aracılığıyla da sistemli bir asimilasyon politikasına maruz kalmaktadırlar.

Akdeniz hilâlindeki Türkler'in siyasî alanda varlıklarını hissettirebilmeleri, "asimetrik bir etkinlik" kurabilmeleri için mevcut siyasî yapılanmalar önemli bir imkân sağlamaktadır. Birbirlerine yakın oy oranlarıyla iktidarların değiştiği demokrasilerde Türk oyları çok önemli hâle gelirken, Avrupa Birliği'ne yayılan Türk varlığı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de parlamentodaki değişik gruplar üzerinde en azından belli politika alanlarında etkili olabilecektir. Yatay örgütlenmeler yoluyla birlik sağlanabilirse, atomize bir sosyal hayatın hâkim olduğu ülkelerde "blok" oylar, siyasîlerin nazarında büyük bir çekicilik kazanacaktır.

Ayrıca Avrupa Birliği projesinin millî devletleri çözücü talepleri için yalnızca Türkiye'nin bir test alanı olarak seçilip seçilmediği daha iyi anlaşılabilir. Kurulacak yatay örgütlenmeler, Bölgeler Komitesi gibi organlar aracılığıyla teşvik edilen yerleşme temâyüllerinin objektif esaslara dayanıp dayanmadığının sorgulanması açısından iyi bir tecrübe olacaktır.

Bu örgütlenmeler aracılığıyla AB'nin her tarafına yayılmış, dayanışma içinde bir müteşebbis sınıfın doğuşu, asimetrik etkinlik hedefi doğrultusunda en mühim merhalelerden birini teşkil edecektir. Batı Trakya'da yaşanan bir sorunun Almanya ve Fransa'daki "AB vatandaşları" tarafından sahiplenilmesi meselelerin çözülmesini kolaylaştıracaktır. Yunan hükümeti karşısında yalnızca kendi vatandaşlarını ya da Türkiye'yi değil, Almanya'da, Fransa'da, İsveç'te kendisinden üyesi bulunduğu birliğin kriterlerine uymasını talep eden ve bu yönde adımlar atmaları için de kamuoylarını ve hükümetlerini harekete geçirmeye çalışan organize grupları bulacaktır.

Akdeniz hilâlindeki iç dayanışma, Türk dünyasının geri kalanı açısından da önemli sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, Ermeni meselesi gibi konuların Türkiye aleyhine kullanılmasına etki eden Ermeni diasporasının gücü dengelenebilecektir. Avrupa'daki Türk varlığı güçlü bir lobi hâline dönüşebilirse, farklı alanlarda Birlik politikalarını etkilemeye çalışan gruplar açısından desteğinin kazanılması arzu edilen önemli bir müttefik olarak görülecektir. Bu konumu ise gücünün daha da artmasını sağlayacaktır.

Akdeniz hilâlindeki Türk varlığı, niteliksel bir değişim içindedir. 1960'larda ucuz işgücü olarak Avrupa'ya gidenlerin çocukları henüz sayıları çok olmasa da önemli başarılarla imza atmaktadırlar. Bugün sâdece Alman üniversitelerinde elli bin civarında Türk genci eğitim görmektedir. Bu manzara, şartlar olgunlaştığında "tersine beyin göçü" için önemli bir potansiyeli işaret etmektedir.

Asimetrik etkinlik hedefinin gerçekleşebilmesi için AB çatısı altında sivil toplum yapılanmalarına sağlanan

imkânların azamî ölçüde kullanılması gerekmektedir. İlk yapılması gereken, Avrupa Birliği'nin merkez ülkelerinde teşkilâtlanmış Türk derneklerinin Batı Trakya'da ve birliğe üye olacak Balkan ülkelerinde Türkler'in yaşadıkları bölgelerde şubeler açmalarının teşvik edilmesidir. Aynı şekilde bu ülkelerde mevcut olan sivil toplum örgütlerinin de Akdeniz hilâli boyunca örgütlenmiş Türk federasyonlarında yer almaları sağlanmalıdır. Avrupa kıtasını kaplayan yatay örgütlenmelerin yaygınlaşması Türklük ortak paydasında daha geniş bir bütünün parçaları olduklarının somut bir ifâdesi olacağından Balkan ülkelerindeki Türk topluluklarının üzerindeki asimilasyoncu etkilerin hafiflemesine de hizmet edecektir.

İkinci önemli adım ise, millî ve dinî kimliğin korunması ve geliştirilmesi için yeni ve etkin metotların geliştirilerek devreye sokulması olacaktır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği teknik imkânların Türk kültürünün engin zenginlikleriyle buluşturulması, yalnızca Akdeniz hilâli için değil, Türk dünyasının bütünü açısından hayati bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

Türkiye'nin bölgesinde lider ve dünya siyaseti üzerinde etkili bir ülke hâline gelişinde Akdeniz hilâlindeki gelişmeler önemli bir rol oynayacaktır. Aynı şekilde güçlenen bir Türkiye de bölgede yaşayan Türk topluluklarının aidiyet bilinçlerinin keskinleşmesine yol açacaktır. Türk millî takımının kazandığı başarıların ardından Avrupa caddelerini bir düğün yerine çeviren ay-yıldızlı gösteriler de, Kosova'ya giden Türk birliğinin karşılanması da, gören gözler için çok şeyler söylemekte ve atılması gereken adımların yöneleceği potansiyele işaret etmektedir.

B. Kuzey Hilâli: Birlik Arayışlarının Kalbi ve Köprüsü

Karadeniz'in kuzeyindeki Kırım'dan aşağıya doğru inerek Trakya, Anadolu, Kıbrıs, Suriye, Irak, Güney ve Kuzey Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Tataristan'a kadar uzanan "Kuzey hilâli", Türk dünyasının nüfus, ekonomi ve siyaset açısından ağırlık merkezini oluşturmaktadır. "Ağırlık merkezi", tüm başarılı bütünleşme projelerinin vazgeçilmez unsuru olan liderliğin temâyüz edeceği zemini ifâde etmektedir. 1950 ve 60'larda hâkim olan ekonomi merkezli bütünleşme teorilerinin öngörülerinin aksine, yalnızca ekonomik refah beklentisinin bütünleşme projesini başarıya götürmek için yeterli olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Bütünleşme sürecinde ortaya çıkan krizlerin atlatılması ve gerekli kaynakların seferber edilebilmesi kısa vadeli kayıpları göze alabilecek üzerinde uzlaşmaya varılmış gayri resmî de olsa güçlü bir liderliğin varlığıyla mümkündür. Liderlik için gerekli olan siyasî, ekonomik ve kültürel açıdan tabii bir çekim merkezinin oluşabileceği en uygun vasat, kuzey hilâlinde bulunmaktadır.

Kuzey hilâlinde oluşacak liderlik merkezi, bir yandan Akdeniz hilâlindeki potansiyeli harekete geçirerek ortaya çıkacak enerjiyi Kuzey hilâlinde liderlik merkezinin yükselişine kanalize ederken, diğer yandan da eşzamanlı olarak hem Kuzey hilâlinde, hem de doğu hilâlindeki bütünleşmeye yönelik adımların atılmasına yardımcı olacak bir "stratejik kaldıraç" rolünü üstlenecektir. Bütünleşmenin motorunu kuzey hilâlindeki güç merkeziyle, Doğu hilâlinde oluşacak ikinci bir başat gücün işbirliği oluşturacaktır.

Uluslararası dinamikler açısından bakıldığında Kuzey hilâli, günümüzde Türk dünyasının en çalkantılı bölgesini oluşturmaktadır. Küresel hâkimiyet mücadelesinde taraf olan bütün büyük güçlerin müdâhil olmaya çalıştıkları bu coğrafyanın alacağı yeni şekil, Türk dünyasının geleceği üzerinde doğrudan belirleyici olacaktır. ABD ve "yeni Avrupa", "eski Avrupa", İsrail, İran, Rusya gibi aktörlerin önemli oyuncular olduğu bölgeyle yeryüzünde ilgilenmeyen iddia sahibi devlet yok gibidir. Türkiye açısından bakıldığında ise ne yazık ki bu dinamik bölgede meydana gelen gelişmeleri geniş bir Türk dünyası vizyonu doğrultusunda yönlendirme yönünde ciddî bir gayrete rastlanmamaktadır. Irak Savaşı sırasında Kerkük Türkmenleri lehine bir kazanım sağlanamadığı gibi, yalnızca millî bütünlüğümüz açısından değil, ülkemizin Kuzey hilâlinin doğusuyla olan irtibatını kesmesi yüzünden de önemli bir tehdit oluşturan "Kürt devleti"nin temellerinin atılmasına seyirci kalmıştır.

Kuzey hilâlinde bulunan Türk topluluklarıyla -bağımsız olsunlar ya da olmasınlar- doğrudan irtibat sağlamak jeopolitik bir hedef olmalıdır. Ancak, bölge yeniden şekillenirken bir Batılı gücün Türk dünyasında bütünleşme yolunda önemli bir mesafe alınmasını sağlayacak gelişmelere eylemleriyle zemin hazırlamasını ummak hayâlcilik olacaktır. Unutulmamalıdır ki Batılı ülkeler, Türk birliğini tarih boyunca menfaatlerine ters görmüşlerdir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olmasına rağmen Almanya, 1918'de Osmanlı ordularının Bakû'ye girmesini önlemek için Gürcistan'a asker çıkartmış, hatta iki ordu arasında ufak çarpışmalar da yaşanmıştır. 19 "Stratejik müttefikimiz" in Kuzey Irak'ta 11 Türk subayını kaçırdığı da bu durumun "çağdaş" bir tekrarıdır. AB ve ABD, Irak Savaşı sırasında ilişkilerinde derin bir kriz yaşarlarken bile iki konuda ittifak etmişlerdir. Bunlardan ilki Türk

ordusunun Kuzey Irak'a girişinin engellenmesi, diğeri ise Kıbrıs meselesinin Rum-Yunan tezlerine uygun bir şekilde çözümüdür.

Ancak bu ülkeler, bölgeye yönelik politikalarında Türkiye'ye biçtikleri rolü sorunsuz bir şekilde oynatabilmek için değişik propaganda taktikleri kullanmayı da ihmal etmemektedirler. Irak Savaşı öncesinde gayrı resmî kanallardan Kerkük petrollerinden Türkiye'ye pay verilmesinden bahsederek kamuoyunu yönlendirenlerin, bu iki şehri peşmerge gruplarına nasıl temsil ettikleri ortadadır. İran'daki 35 milyon Azeri Türkü ve diğer Türk gruplarının bağımsız olabilecekleri yönünde dolaşıma sokulan fikirler de benzer bir işlev görmektedirler. İran'ı yeniden şekillendirecek güç, bağımsızlığını kazanarak kuzeyle birleşmiş, Türkiye'yle de etkin işbirliği içerisine girmiş bir devletin doğuşunun, bu coğrafyada yeni bir süper gücün tohumlarının atılması demek olduğunu gâyet iyi bilmektedir. 110 milyonluk bir nüfusa, yetişmiş insan gücüne, petrol gibi temel enerji kaynaklarına sahip, güçlü bir devlet geleneğinin mirasçısı büyük bir ön Asya gücünün doğuşu, Türk dünyasında bütünleşme hedefinin yarısının gerçekleştirilmesi, diğer yarısının da bu gücün çekim alanı içine girmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden İran'da muhtemel bir federe yapılanma ortaya çıktığı takdirde Türkiye-İran sınırı boyunca uzanan bir Kürt bölgesinin oluşturulması ihtimali hiç de zayıf değildir. İran'da üniter yapı korunarak rejim değişikliğinin gerçekleşmesi ise İran'ın bölgedeki etkinliğinin Türkiye aleyhine artmasını beraberinde getirebilecektir.

Kıbrıs meselesi, Kuzey hilâlinde Türkiye'nin gelecekteki liderlik pozisyonunun sınındığı önemli bir dönüm noktası olacaktır. Kendi millî çıkarlarının söz konusu olduğu haklı bir meselede dâvâsının arkasında duramayan bir Türkiye'nin liderlik iddiası inandırıcılığını büyük ölçüde kaybedecektir. Türkiye, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgali sırasında başarısız olduğu "güvenilirlik" sınavının daha ciddisiyle Kıbrıs'ta yüzleşmektedir.

Azerbaycan, Kuzey hilâli ile Doğu hilâli arasındaki köprübaşını oluşturmaktadır. Bu yüzden Azerbaycan'la Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi öncelikler arasında yer almaktadır. Kuzey hilâlindeki bütünleşme arayışlarının ilk somut adımlarının Türkiye ile Azerbaycan arasında atılacaktır. Bu çerçevede Azerbaycan üzerindeki Ermeni, Rus ve İran baskısının dengelenmesi Türkiye'nin aktif caydırıcılık rolünü ısrarla sürdürmesine bağlıdır. Ermenistan'ın Azerbaycan'daki işgaline son verilmesi ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Kuzey Kafkasya ve Rusya içerisindeki diğer özerk Türk cumhuriyetleriyle kurulacak ilişki modeli Azerbaycan politikasıyla irtibatlı bir şekilde kültürel ve ekonomik sac ayakları üzerinde sürdürülmelidir.

Bölgenin bütününe yönelik işlevsel projelerin hayata geçirilmesi, ilişkilerin derinleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Bakü-Ceyhan boru hattı örnekimdeki gibi yeni ve gerçekçi hedefler ortaya konulmalı ve bunlara ulaşabilmek için gayret sarf edilmelidir. Bu enerji hattının inşâsının tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'nin bir enerji köprüsü olarak stratejik konumu güçlenirken, temel ekonomik zenginlik kaynağı olarak petrol satışlarına bağımlı olan Türk cumhuriyetlerinin istikrarlı ve güvenli bir güzergâhtan dünya pazarlarına açılmaları sağlanacaktır. Türk topraklarından çıkarak yine Türk toprakları üzerinden denize ulaşan "Türk petrolü", enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine stratejik bir öncelik atfeden ülkeler açısından ciddi bir alternatif olacaktır.

Ancak petrol boru hatlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunmakla yetinilmemeli, bütünleşme vizyonu doğrultusunda yeni işbirliği alanlarının inşâsı için çalışmalar yürütülmelidir. Türkiye, petrolün ne anlama geldiği ve petrol zengini bölge ülkelerinde nasıl değişiklikler meydana getirdiğini yakînen bilmektedir. Benzer sosyo-ekonomik gelişmeler, Türk cumhuriyetlerinde de yaşanacaktır. Ortadoğu petrolleri, yıllarca "dolar" karşılığında satılmış, elde edilen dövizlerle Wall Street ya da Londra borsalarında tahviller alınmıştır. Batılı ülkeler hem petrol ihtiyaçlarını karşılamışlar, hem de ödedikleri parayı yine kendi ülkelerinde tutmayı başarmışlardır. Ortadoğu'daki petrol zengini ülkeler, nakdî "zenginliğe" sahiplerken, bu birikimi üretken bir "sermayeye" dönüştürememişlerdir. Meselâ, Suudî Arabistan GSMH açısından çok zengin olmasına rağmen, dünyaca ünlü bir Suudî markasına rastlamak mümkün değildir.

Azerbaycan ve diğer petrol ihraç eden ülkeler de petrollerini dünya pazarlarına ulaştırmaya başlamalarıyla birlikte ekonomik refaha kavuşacaklardır. Birikecek "zenginliğin" değer üreten "sermaye"ye dönüşmesinin yollarından birisi de, İMKB'nin ilk etapta Azerbaycan'la, daha sonra da diğer Türk cumhuriyetleriyle ortak bir borsa hâline getirilmesidir. Türk cumhuriyetlerinde kayıtlı devlet şirketleri ve özel şirketlerin hisse senetlerinin İMKB'de işlem görmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. Böylece İMKB'nin derinliği olmadığı için spekülasyonlara imkân veren yapısı ortadan kalkarken sanayi için ihtiyaç duyulan sermaye girişi de emin yollardan sağlanmış olacaktır. Her ne

kadar belirli zorlukların göğüslenmesini gerektirse de, böyle bir yapılanmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan gayret, Türkiye'nin AB yolunda katlandığı fedakârlıkların yanında hiç mesabesinde olacaktır.

Azeri Türkçesi'yle Türkiye Türkçesi arasındaki lehçe yakınlığı, kültürel etkileşimin hızlanması açısından oldukça verimli bir zemin oluşturmaktadır. Bu zemin etkin bir şekilde kullanılmalı, iki ülkenin yazarlarının eserlerinin ayrı bir gözden geçirmeye ihtiyaç duyulmaksızın hem Bakü'de hem de İstanbul'da yayınlandığı bir kültürel iklimin oluşması için çalışılmalıdır.

C. Doğu Hilali: Uluğ Türkistan'ın İnşası

Yakutistan'ın da bir parçası olduğu Doğu hilâli, Hazar kıyısında Kazakistan'dan başlayarak diğer bağımsız Türk cumhuriyetlerini, İran'ın doğusunda yaşayan Türkleri, Afganistan'ın kuzeyini ve Doğu Türkistan'ı içine almaktadır. Bu bölgede Kuzey hilâlindeki Azerbaycan ve Türkiye'yle birlikte formel bütünleşme arayışlarına taraf olabilecek bağımsız devletlerin yanı sıra, başka devletlerin sınırları içerisinde özerk yapılanmalar hâlinde ya da bölgesel özerkliğe sahip olmaksızın azınlık statüsünde yaşayan Türk toplulukları bulunmaktadır.

Tarihî ve kültürel açıdan bütünlük arz eden Türkistan'da Ruslar tarafından uygulanan boylardan millet, lehçelerden dil yaratma çabaları cetvelle çizilen sunî sınırlarla desteklenmiştir. Sovyet sisteminin uyguladığı bu politikalar, bağımsızlık sonrası bölgede yaşanan birçok sıkıntının da kaynağını oluşturmaktadır. Örneğin, Türk cumhuriyetlerinde yaşayan Rus azınlık geleceğe dönük olarak önemli bir sorun teşkil ederken, bölgesel düzeyde azınlık meselesi yüzünden çatışmalar komşu Türk toplulukları arasında yaşanmıştır. Kolay bir şekilde hâlledilebilecek sorunların büyümesinde bölgesel liderlik için sürdürülen rekabetin etkilerini de görmek mümkündür.

Türkistan'da bölgesel bütünleşmenin gerçekleşmesi, Türk birliği yolunda atılmış büyük bir adım olacaktır. Mevcut sıkıntılara rağmen, bütünleşmeye duyulan "ihtiyaç", kaçınılmaz bir şekilde bölge ülkelerini birbirlerine itmektedir.

Bütünleşme "ihtiyacı"nı ortaya çıkaran hususların başında bağımsızlığın korunması yer almaktadır. Yakın çevre politikasıyla gözlerini yeniden eski Sovyet topraklarına yönelten Rusya'ya olan bağımlılık azaltılmadığı müddetçe köklü devlet yapılarının teşekkülü de mümkün olmayacaktır. Sovyetler Birliği'nde üretim süreçleri açısından birbirlerine ve Rusya'ya bağımlı bir ekonomik organizasyon içinde yer alan Türk cumhuriyetleri açısından bütünleşme, verimliliği arttırıcı ve bağımsızlığı güçlendirici bir rol oynayacaktır. Türk cumhuriyetleri yüzölçümlerine oranla az nüfuslu ülkelerdir. Bütünleşme, "ölçek ekonomileri"nin oluşumuna imkân vererek, "karşılaştırmalı üstünlükler" esasına göre ekonomik faaliyetlerin organize edilmesinin yolunu açacaktır.

Millî orduları henüz kuruluş aşamasında bulunan Türk cumhuriyetleri, bütünleşme vasıtasıyla üçüncü ülkelere karşı caydırıcılık kazanacaklar, sınır problemleri, vb. sebeplerden kaynaklanan bölge içi çatışma riskini de ortadan kaldıracaklardır. Bütünleşmenin gerçekleşmesiyle birlikte günümüzde bölge üzerinde plânları olan güçler tarafından "sorun" hâline getirilmeye çalışılan sınırdaş akraba topluluklar, bütünleşmeyi güçlendirici birer unsur hâline dönüşeceklerdir. Türk cumhuriyetlerinin askerî zayıflıkları ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkları bahane ederek bölgeye asker konuşlandırmak isteyen ülkelere uygun bir zemin hazırlamaktadır. Çin ve Rusya'nın bu yöndeki baskılarına bölgedeki Amerikan askerî varlığı da eklenmiştir. Batı Türkistan görülebilir bir gelecekte bu üç gücün nüfuz mücadelesine sahne olacaktır. Bölge ülkeleri aralarında uyumlu bir dış politika vizyonu oluşturabilirlerse hareket alanlarını genişletecek ve kendilerine devlet olmanın gereği olan âcil altyapı sorunlarını çözecek zaman yaratabileceklerdir. Aksi takdirde Türk cumhuriyetlerinin yeniden tek bir büyük gücün denetimi altına girmeleri ya da farklı nüfuz bölgeleri içinde yer almaları, Uluğ Türkistan'daki birleşme ümitlerine ağır bir darbe vuracaktır.

Sovyetler Birliği döneminde bir iç sömürge olarak görülen Türk cumhuriyetlerinde uygulanan politikalar, etkileri günümüzde yoğun bir şekilde hissedilen büyük bir ekolojik tahribat yaratmıştır. Aral gölünün kuruması, nükleer deneme sahası olarak kullanılan Kazakistan'daki ekolojik felâket gibi çevre meselelerinin çözümü için de bölge ülkelerinin yakın bir işbirliğine girmeleri gerekmektedir.

Bu yönde atılan en somut adım olan Merkezî Asya Birliği'nin desteklenmesi, güçlendirilmesi ve daha işlevsel bir hâle getirilmesi Doğu hilâlindeki en önemli stratejik önceliklerdir. Ancak Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin sorunlarını çözmeleri için Merkezî Asya Birliği gibi organizasyonlar tek başına yeterli olmayacaktır. Örneğin, Türk

cumhuriyetlerinin hepsi, doğal kaynaklarını işletmek ve ekonomik zenginliğe dönüştürebilmek için dış sermayeye muhtaçtırlar. Yeniden yapılanma sürecindeki ekonomileri, ciddi ölçüde bilgi ve teknoloji transferinin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Açık denizlerle irtibatlarının bulunmaması da ulaşım ve taşımacılık alanlarında bölgesel bütünleşmenin dışında işbirliği arayışlarını gündeme getirmektedir.

Bütün bu "ihtiyaçlar", Doğu hilâlindeki bütünleşme girişimlerinin Kuzey hilâliyle irtibatlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sermaye piyasaları çerçevesinde yapılabilecek işbirliği, enerji nakil hatlarının güvenli bir güzergâha kavuşturulması gibi bütün tarafların menfaatine olacak projelerin hayata geçirilmesi, yakınlaşma sürecini hızlandıracaktır.

Ülkelerin ticaret mallarının karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayan nitelikte olması, ekonomik bütünleşmeyi kolaylaştıran faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin ve Türk cumhuriyetlerinin ihraç ve ithal malları arasında böylesi bir uyumdan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Türkiye bölgeye gıda, tekstil, dokuma, ilaç, makine, otomotiv, elektrik ve elektronik mamulleri ihraç edebilecek; bu ülkelerden de, ham petrol, doğalgaz, kömür, altın, uranyum, mineraller, bakır, civa, alimünyum, çinko, kimyevî ürünler ithal edebilecektir.²⁰ GAP projesinin tam olarak hayata geçmesiyle birlikte ortaya çıkacak tarımsal ürün fazlası için de Doğu hilâli, önemli bir ihracat pazarı niteliğine sahiptir.²¹

Bütünleşme projelerinin başlangıcında karşılıklı bağımlılık yaratacak sektörel bazda "işlevsel" kurumların oluşturulması önem taşımaktadır. Bu çerçevede örneğin petrol, doğalgaz ve temiz enerji kaynaklarının elde edilişi ve kullanılışında yararlanılacak olan boru içeren bir Avrasya Enerji Birliği'nin kurulması önemli bir adım olacaktır.

Ancak başarısız örgütlenme girişimlerinin daha sonra atılacak adımlara engel teşkil edeceği gözönünde bulundurularak işlevsel olmayan mekanizmaların kurulmasından kaçınılmalıdır. Örneğin ECO, KEİ gibi Türkiye ve Türk cumhuriyetleri dışındaki bölge ülkelerinin de üye oldukları örgütlenmeler çatışan çıkarlar yüzünden işlemeyen ve kendisinden beklenen fonksiyonları ifâ edemeyen kurumlar hâline dönüşmüşlerdir.

Kültürün ve tarihin birleştirdiği Türk dünyasının işlevsel kurumlar etrafında bütünleşmesinde özel kişi ve kurumlara da önemli görevler düşmektedir. Doğu hilâlinde yatırım yapan işadamlarının artması, Türkiye'de okuyan Türkistanlı öğrencilerin sosyal, siyasî ve ekonomik hayatta yerlerini almaları, kurulmaya başlanan yeni akrabalık ilişkileri, iletişim teknolojilerinin kültürel etkileşimi artırması birlik zemininin güçlenmesine yol açacak önemli gelişmelerdir.

Ancak Türk dünyasında bütünleşme arayışlarının önünde ciddi engeller de bulunmaktadır. Öncelikle yalnızca Rusya ve İran gibi bölgesel aktörler değil, ABD ve Avrupa ülkeleri de Türk birliğini menfaatlerine aykırı olarak görmektedirler. Kemal Karpat, Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin şu anki hâlinin bile Avrupa ülkelerini rahatsız ettiğini söylemektedir. İngiltere ve Fransa tarih boyunca güçlü bir Türkiye'yi Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki menfaatleri açısından tehdit olarak görmüşlerdir. 1991 sonrasında güçlenen Türkiye'nin önünü kesmek için Fransa'nın PKK meselesini kaşınması da bunun sonucudur. Bu ülkelerin Kürt meselesi ile uğraşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin tebâsı olan Hristiyan azınlıkların haklarının korunması bahanesi ile yaptıkları müdâhalelerin ardında aynı gerekçeler bulunmaktadır.²² AB üyeliği vaadiyle Türkiye'yi dizleri üzerine çökerten taviz istekleri de, benzer bir stratejik bakış açısının ürünüdür.

ABD için de aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine uygun bir model olarak öneminden bahsedilmesi, yaklaşık dört milyon km²'lik bir coğrafyada 150 milyonluk bir dünya gücünün oluşumuna göz yumulacağı anlamına gelmektedir. Bölgemizde yaşanan son gelişmeler de bu durumu teyid eder niteliktedir.

Bütünleşme projesinin hayata geçirilebilmesi için büyük ölçüde kendi kaynaklarına bağımlı olan Türkiye'nin imkânlarının sınırlılığı, beklenen ilerlemelerin sağlanamamasına yol açmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden olan Almanya'nın görece zengin, altyapı sorunlarını çözmüş Doğu Almanya'yla bütünleşirken ne kadar zorlandığı hatırlanırsa, coğrafi açıdan daha uzak bölgeleri içine alan bir bütünleşme projesinin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir.

Coğrafi uzaklığın bütünleşme projeleri üzerindeki olumsuz etkisinin en aza indirilmesinin mümkün olduğu bir çağda yaşamamız, iletişim teknolojilerinin etkin bir şekilde kullanımı hâlinde mesafe engelini belirli ölçülerde de olsa aşılması imkânını doğurmaktadır. Bu yönde atılacak adımlara ve yapılacak ortak yatırımlara önem verilmesi,

bütünleşmenin altyapısının oluşturulması açısından önem arz etmektedir.

Doğu hilâlinde yer alan diğer Türk topluluklarıyla ekonomik ve kültürel ilişkilerin canlı tutulması, öğrenci değişim programlarında daha fazla yer almalarının sağlanması, bu toplulukların maruz kaldıkları baskılar ve insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması için gerek içinde yaşadıkları ülkeler gerekse uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunulması, aktif bir Türk dünyası politikasının önemli sacayaklarını oluşturacaktır.

Sonuç

1990'larda aralarında Alvin Toffler'in de bulunduğu birçok Batılı gözlemci, "Kıbrıs'tan Çin sınırındaki Kırgızistan'a kadar Türkçe konuşanları yeni bir Osmanlı İmparatorluğu'nda toplama hayâli kuran bazı Türkler'i, dünya siyasetinin akışını etkileyecek aktörler arasında görmekteydi.²³ Batı dünyasında "alarm" zillerini çaldırma maksadıyla kullanılan "imparatorluk" benzetmeleri bir kenara bırakılsa bile, Türk dünyasında bütünleşmenin gerçekleşmesinin yalnızca Türk devletleri açısından değil, uluslararası dengeler bakımından da ciddi sonuçlar doğuracağı apaçık bir hakikattir.

Türk dünyasında birlik arayışlarının en güçlü motivasyonunu tarih, soy ve kültür ortaklığı oluşturmaktadır. Ancak ortak gövdeden ayrılarak geniş bir coğrafya üzerinde yayılmış bulunan Türk toplulukları farklı tarihî tecrübelerle de sahiptirler. Farklı çevrelerde yaşamakta ve farklı imkânlarla donanmış bulunmaktadır. Geleceğe dönük projelerin başarısı, ortaklıklar kadar farklılıkların da bir enerji kaynağı hâline dönüştürülebilmesine bağlıdır.

Türk devletleri arasında hızla artan kültürel etkileşimin yanı sıra henüz istenen seviyede olmamakla birlikte ekonomik faaliyetlerde de gelişme gözlenmektedir. 11 Eylül'ün ardından büyük bir belirsizlik iklimine giren uluslararası sistemin dinamikleri de Türk birliğine duyulan ihtiyacı bütün taraflar açısından artırmaktadır.

Bütün göstergeler, Türk dünyasında bütünleşme yönünde atılacak adımların kaderinin en büyük Türk devleti olarak Türkiye'nin güç ve imkânlarına bağlı olduğunu göstermektedir. Güçlü ekonomisi, artan siyasî etkinliği ile "lider Türkiye" idealinin hayata geçirilerek Türkiye'nin bir câzibe merkezi hâline getirilmesi, günümüz şartlarında "Turan ideali"ne giden yolun kapısını açacaktır. Türkiye'nin her şeyden önce adım adım kendisini çevreleyen zihnî ve fiilî kuşatmayı aşması, sarsılan millî özgüvenini yeniden kazanarak "teslimiyetçiliğin" zincirlerini kırması gerekmektedir. Bu tarihî vazife, her zaman olduğu gibi Türk milliyetçilerine düşmektedir. Bir başka söyleyişle, geleceği ve işbirliği imkânları üzerine bazı değerlendirmelerde bulunduğumuz "üç hilâlin kaderi", "üç hilâlin kaderi"ne sınırsız bağlı olmaya devam etmektedir.

Dipnotlar :

- 1) "AB Bir İnektir, Yeter ki İyi Sağın!", Milliyet, 19 Haziran 2003.
- 2) James E. Dougherty - Robert L. Pfaltzgraff; Contending Theories of International Relations, New York, 1981, s.301-303.
- 3) Davnet Cassidy; "A Critique Of European Integration Using Mitrany's Functionalist Approach", University Of Limerick Political & Economic Review, 17 Nisan 1999, Linkleri görebilmek için üye olmalısınız...
- 4) Paul Taylor; "Functionalism: the Approach of David Mitrany", Frameworks for International Cooperation, Der. Groom - Taylor, London, 1990, s.125.
- 5) David Mitrany; "A Working Peace System", The European Union, Der. Brent Nelsen - Alexander Stubb, Colorado, 1994, s.79.
- 6) Leon N. Lindberg; The Political Dynamics of European Economic Integration, Stanford, 1963, s.10.
- 7) James E. Dougherty - Jr. Robert L. Pfaltzgraff; a.g.e., s.422-23.
- 8) Ernst B. Haas; The Uniting of Europe, Stanford, 1968, s.311.

- 9) Stanley Hoffmann; "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe," Daedalus, No:95,1966, s.882.
- 10) Bkz. Ernst B. Haas; a.g.e.
- 11) Ernst B. Haas; The Uniting of Europe, s.313.
- 12) Davnet Cassidy; a.g.m., Linkleri görebilmek için üye olmalısınız...
- 13) Ernst B. Haas; a.g.e.
- 14) James E. Dougherty - Jr. Robert L. Pfaltzgraff; a.g.e., s.423.
- 15) Ernst B. Haas; "The Uniting of Europe and the Uniting of Latin America", Journal of Common Market Studies, No: 5, 1967, s.315-343.
- 16) James E. Dougherty - Jr. Robert L. Pfaltzgraff; a.g.e., s.425.
- 17) James E. Dougherty - Jr. Robert L. Pfaltzgraff; a.g.e., s.279.
- 18) Ahmet Kuru; "Bölgesel Entegrasyon Teorileri ve Uluslararası Ortam Işığında Türk Birliği Meselesi", Linkleri görebilmek için üye olmalısınız...
- 19) Stefanos Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, 1979, s.26.
- 20) Ahmet Kuru; a.g.m.
- 21) Ahmet Kuru; a.g.m.
- 22) Kemal Karpaz; "Turkish Foreign Policy: Some Introductory Remarks ," International Journal of Turkish Studies, C.6, No:1-2, Kış 1992-94, s.2-3.
- 23) Alvin - Heidi Toffler; Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele, İstanbul, 1997, s.209.

Akif BOZOK , MHP AR-GE Uzmanı

www.kutluyol.org